

Kun Erkko Hitlerin Saksan torjui

Juhani Suomi

Kuusikymmentäseitsemän vuotta sitten 28.4.1939 Saksan ulkoministeri Joachim von Ribbentrop kutsui Suomen lähettilään Aarne Wuorimaan luokseen ja esitti tälle, että Suomi ja Saksa solmisivat molemminpuolisen hyökkäämättömyyssopimuksen. Ministeri lupasi yksityiskohtaisen ehdotuksen sopimukseksi heti saatuaan Suomen periaatteellisen suostumuksen asiaan. Samalla hän kertoi, että Suomen puoleen oli kääntynyt ensimmäisenä, mutta samanlaista sopimusta tulvaisiin tarjomaan myös muille Pohjoismaille, Virolle ja Latvialle sekä mahdollisesti vielä muillekin valtioille.

Aloitteen takana olivat suuremmat tapahtumat. Maaliskuun puolivälissä Saksa oli rikkonut Münchenin sopimuksen ja miehittänyt tynkä-Tshekkoslovakian, josta oli muodostettu Böömin ja Määrin protektoraatti. Viikkoa myöhemmin saksalaiset olivat vallanneet Memelin (Klaipeda) alueen varmistaen Saksalle strategisesti tärkeän jalansijan Baltiaa ja Itämerta silmällä pitäen. Sen jälkeen Puola oli käytännössä saarrettu, ja vain pari päivää Memelin jälkeen Saksa vaatikin Puolalta Danzigin käytävää. Samaan aikaan Romania pakotettiin taloussopimukseen, jolla varmistettiin sen öljyvarat Saksan käyttöön. Huhtikuun alussa Saksaa myötäilevän Italian joukot tunkeutuivat Albaniaan.

Saksan vastavoimat eivät olleet jääneet odotelemaan. Iso-Britannia ja Ranska antoivat jo maaliskuun lopulla turvallisuustakeet Puolalle. Samalla ne ryhtyivät tunnustelemaan mahdollisuuksia neuvotella Moskovan kanssa yhteistoiminnasta Saksaa vastaan. Tavallaan vastauksena näihin kosketuksiin Neuvostoliitto ehdotti 17.4. kummallekin länsivallalle neuvotte-luja keskinäisen avunantosopimuksen solmimisesta sekä sitoumuksesta, jolla taattaisiin kaikkien Itämeren ja Mustanmeren välillä sijaitsevi-

en Neuvostoliiton rajoittuvien valtioiden turvallisuus hyökkäyksen varalta. Taattavien valtioiden joukkoon Moskova luki myös Suomen, joka – samoin kuin muutkin ehdotukseen sisällytetyt valtiot – torjui pyytämättä annetut takeet heti asiasta vihiä saatuaan.

Näihin aikoihin Suomi oli turvallisuutensa varmistaakseen joutunut itsekin omaksumaan kansainvälisen politiikan subjektin roolin. Suomen ja Ruotsin ulkoministerit olivat 7.1. parafoineet alustavan sopimuksen, jolla olisi muutettu vuoden 1921 Ahvenanmaan sopimuksen demilitarisointimääräysten soveltamisaluetta, mikä olisi suonut Suomelle mahdollisuuden ryhtyä sotilaallisiin puolustustoimenpiteisiin saaristossa. Sen jälkeen maat olivat kääntyneet vuoden 1921 sopimuksen allekirjoittajavaltojen puoleen saadakseen niiden suostumuksen kaavailulle uudelleenjärjestelylle.

Myös Neuvostoliittoon oli otettu yhteyttä, vaikka se ei sopimuksen allekirjoittajiin kuulunutkaan. Pienemmiltä allekirjoittajavalloilta oli saatu suostumus. Sen sijaan Iso-Britannia ja Ranska olivat jättäneet ratkaisun avaimet käytännössä Moskovalle edellyttäessään myös sen siunausta asialle. Kreml oli toistaiseksi vaiennut, ja yhtä pahaenteinen hiljaisuus oli vallinnut Saksan ja sen kumppanin Italian suunnalla.

Neuvostoliitto toivoo Suomelta takeita

Kevään mittaan Suomelle olivat luoneet paineita myös Neuvostoliiton edustajien kanssa käydyt salaiset keskustelut, jotka olivat olleet jatkoa keväällä 1938 alkaneelle nk. Jartsev-kontaktille. Maaliskuussa Neuvostoliitto oli ehdottanut, että Suomi vuokraisi sille eräät Suomenlahden saaret Leningradiin johtavan meriväylän turvaamiseksi. Suomen torjuttua ajatuksen ulkoasiainkomissaari M. M. Litvinov ehdot-

ti aluevaihtoa, jossa vastikkeeksi sittemmin täsmentyi laaja alue Repolasta ja Porajärveltä. Sekin torjuttiin. Jyrkintä linjaa asiassa vetänyt ulkasiainministeri Eljas Erkko ei kuitenkaan tohtinut katkaista kontaktia, koska hallituksen suhtautuminen asiaan ei ollut suinkaan rikkumattoman yksimielistä. Kaiken lisäksi sotamarsalkka C. G. E. Mannerheim suhtautui Moskovan tavoitteisiin muita ymmärtäväisemmin ja halusi etsiä jonkinlaista modus vivendia.

Erkko kuvasi Mannerheimin asennetta päiväkirjassaan:

”Oli sitä mieltä, että Seiskari ja Lavansaari maantieteellisesti kuuluvat oikeastaan Neuvosto-Venäjälle ja tulevat olemaan ja ovatkin irritatiomomenteja sotilaallisesti sille. Nykytilanteessa voi sitä paitsi sattua, että Venäjä jo rauhan aikana (puhumattakaan sodan aikana) voisi miehittää ne. Tässä tapauksessa miehitys suuri kolaus Suomen asemalle. Oli sitä mieltä, että olisi näiden tosiseikkain edessä otettava tutkittavaksi kysymys kaikessa laajuudessaan.”

Erkko ajoi kuitenkin tinkimättömän linjansa läpi ja keskustelukosketus katkaistiin tarjoamalla Suomen puolueettomuusvakuutusta, joka oli takeena Neuvostoliitolle toisarvoinen. Neuvostoliitto ei tule tyytymään Suomen kannanottoon ja siltä saamaansa vastaukseen, totesi keskusteluja viime vaiheessa erityisemissarina jatkanut lähettiläs B. Stein Erkolle 6.4. Moskovaan palatessaan.

Uusi huoli entisten päälle

Maalis-huhtikuussa tilanne koettiin Suomessa tavattoman huolestuttavaksi. ”Mitä Euroopasta tuleekaan. Vuodessa on kaksi valtiota hävitetty”; ”Tiedot kaikkialta äärimmäisen jännittävät. Jotakin on tekeillä. Paukahtaako jossakin. Minulla on hiukan levoton tunne”, Erkko purki tuntojaan päiväkirjaansa.

Suomen Tukholman-lähettiläs J. K. Paasikivi kirjoitti samoihin aikoihin erälle ystävälleen suurvaltain ”suden moraalista”:

”Se täydellinen luopuminen kansallisuusperiaatteista ja siirtyminen historiallisiin ja sotilaallisiin ym. Lebensraum-argumentteihin, jonka Saksa ja Italia ovat omaksuneet, on meille pienille hirmuinen. Muut suuret ja ennen kaikkea Venäjä eivät suinkaan ole parempia. Italia perusteli Albanian valloittamista, salaamatta mitään, sillä, että se on strategisista syistä välttämätöntä tulevassa sodassa. Mikä esimerkki Wenäjälle!”

Puolustusneuvoston puheenjohtaja Mannerheim oli vakaasti sitä mieltä, että Suomen tuli kaiken varalta miehittää Ahvenanmaa. Tilanetta kuvasi 19.4. lehtien päätoimittajille osoitettu kirjelmä, jossa puolustusneuvosto vetosi lehdistöön, että se noudattaisi ulkopolitiisessa kirjoittelussaan maltillisuutta ja pidättyvyyttä.

Von Ribbentropin ehdotus tuli keskelle tätä asetelmaa uutena, odottamattomana tekijänä, joka ei ainakaan helpottanut suomalaisten asemaa. Ulkoministeri perusteli hyökkäämättömyyssopimusta vetoamalla valtakunnankansleri Adolf Hitlerin vastikään pitämään puheeseen. Puhe oli vastaus Yhdysvaltain presidentin Franklin D. Rooseveltin 14.4. Hitlerille ja Benito Mussolinille osoittamaan noottiin, jossa tiedusteltiin, suostuisivatko Saksa ja Italia antamaan vakuutuksen, että ne pidättyvät ainakin seuraavien kymmenen vuoden ajan väkivallasta Rooseveltin luettelemia 31 valtiota vastaan. Näistä valtioista ensimmäisenä nootissa mainittiin Suomi, mikä sai Erkon tuotumaan: ”Siinä pyydettiin m.m. Suomelle takuuta ilman, että meiltä oli asiassa kysytty. Olisimme tarvinneet takuun Venäjän suhteen pikemminkin kuin Saksaan nähden.”

Mistä vaara uhkaa Suomea?

Erkon toteamus oli merkille pantava sen vuoksi, että Suomessa vallitsi Tšhekkoslovakian valtauksen jälkeen selvästi saksalaisvastainen mieliala. Ruotsin Helsingin-lähettilään mukaan jopa Saksaan avoimesti suuntautuvissa piireissä, vieläpä ”fasistien” joukossa, suhtauduttiin Saksan toimiin varauksellisesti ja kyseltiin, kuinka pitkälle saksalainen ekspansio tulisi oikein ulottumaan.

Suomalaislehtien kriittiset reaktiot menivät niin pitkälle, että ne saivat Saksan ulkoministeriön harkitsemaan jo ohjattua lehtihyökkäystä Suomea vastaan. Jonkinlaisena ilmapuntarina voitiin myös pitää Hitlerin 50-vuotispäiville osallistuneiden suomalaisvieraiden silmiinpistävän pientä määrää ja vaatimatonta tasoa. Vaikka se ehkä osaltaan juontui siitä, että lähettiläs Wipert von Blücher ”munasi kutsujen jakamisen”, kuten Erkko tapahtunutta kommentoi, kannattaa kuitenkin panna merkille myös lähettilään selitys: saksalaisten marssittua Tšhekkoslovakiaan koko Suomeen levisi niin voimakas saksalaisvastainen mieliala, että löytyi vain pieni piiri sellaisia henkilöitä, ”joilta ei ollut odotettavissa selvää kieltoa vierailukutsuun”.

Kuvaavaa on, että jopa Mannerheim katsoi suuremman vaaran uhkaavan Suomen ja Ruotsin puolueettomuutta "etelästä kuin idästä". Tällaisen arvion hän esitti muun muassa Ruotsin kabinettisihteerille Erik Bohemanille. Toisaalta Mannerheimilla oli myös konkreettista katetta epäilyksilleen. Olihan Saksa vastikään ehdottanut maiden välistä upseerien vaihtoa ja saksalaisupseerien sijoittamista suomalaisiin joukko-osastoihin. Uskottavalta vaikuttavan muisteluksen mukaan Saksa oli jo aiemmin tunnustellut mahdollisuuksia solmia sopimus, jolla se olisi antanut Suomelle takeet sotilaallisesta avusta. Tunnustelun tultua torjutuksi von Blücher oli käynyt ulkoministeriössä peräämässä, aikoiko Suomi kenties "liittyä johonkin ryhmään".

Toisaalta valtakunnan huipulta löytyi myös niitä, jotka reagoivat tapahtumiin kylmän realistisesti. Heihin kuului Paasikivi, joka kirjoitti vanhalle tuttavalleen:

"Kuulin, että menet Saksaan Hitlerin 50-vuotispäiväksi. Se on hyvä se. Meidänkin on oltava 'reaalipoliittikkoja', joka tietää sen, että ellei tämä neutraliteettipolitiikka onnistu, joudumme joko bolshevikkien tai saksalaisten alaisiksi. Ja viimeinen vaihtoehto on parempi, joskaan ei hauska sekään."

Pidemmälle tällä tiellä meni Erkko, joka näihin aikoihin informoi von Blücheriä Neuvostoliiton edustajien kanssa käymistään salaisista keskusteluista.

Kun tieto Rooseveltin nootin sisällöstä levisi julkisuuteen, von Blücher sai Berliinistä ohjeet tiedustella virallisesti, katsoiko Suomi, että sitä uhkasi jokin vaara Saksan taholta. Erkko vastasi kysymykseen kategorisen kieltävästi. Hän antoi vastauksen omissa nimissään alistamatta asiaa hallitukselle, missä hänen menettelyään myöhemmin arvosteltiin. Pian sen jälkeen opetusministeri Uno Hannula vieraili Berliinissä. Eleellä haluttiin korostaa Suomen halua ylläpitää hyviä suhteita Saksaan. Von Ribbentrop otti vieraan vastaan ja käytti tilaisuutta hyväkseen käyden "hänelle ominaisella jyrkällä ja häikäilemättömällä tavalla länsimaisten demokratioiden ja bolshevismien kimppuun".

Erkko näyttää vihreätä valoa

Vasta näiden tapahtumien jälkeen Saksa tarjosi Suomelle kirjoituksen alussa mainittua hyökkäämättömyyssopimusta. Suomen jälkeen vastaava ehdotus tehtiin muille nimeltä mainituil-

le valtioille. Vaikka von Ribbentrop perustelikin esitystään viittaamalla mutkan kautta Rooseveltin noottiin, oli sen katsottava tulleen selvityksi jo Erkon von Blücherille antamalla vastauksella.

Todennäköisempänä syynä Berliinin liikkeelle lähtöön lienee pidettävä Neuvostoliiton ja länsivaltain välillä käynnistyneitä kolmiliittoneuvotteluja ja nimenomaan edellä mainittua Neuvostoliiton 17.4. tekemää ehdotusta. Aloitteellaan saksalaiset halusivat torpedoida sen alkuunsa. Tätä olettamusta tukee muun muassa se, että samanaikaisesti vuodatettiin uutistoimisto DNB:n kautta julkisuuteen tieto, että "englantilais-neuvostoliittolaiset neuvottelut" olivat herättäneet Suomessa suurta levottomuutta. Toisia kanavia pitkin pantiin liikkeelle huhuja, että Suomi harkitsi kolmiliittoneuvottelujen vuoksi liittymistä Antikominternpaktiin.

Wuorimaa vastaanotti von Ribbentropin esityksen diplomaattisella varovaisuudella ja toteasi, että "silloisissa oloissa Suomen täytynee neuvotella k.o. asiasta muiden pohjoismaiden kanssa". Lähettiläs oli varaumiseen oikeammassa kuin tuolloin saattoi vielä aavistaakaan. Ruotsin ulkoministeri Rickard Sandler kutsui näet heti seuraavana päivänä 29.4. lähettiläs Paasikiven luokseen ja ilmoitti tälle "täysin valmistavasti", että Ruotsi on haluton solmimaan Saksan toivomaa sopimusta, koska sillä ei ole vastaavia sopimuksia muidenkaan valtioiden kanssa. Mutta jos Saksa haluaa antaa sitovan vakuutuksen siitä, että se tulee kunnioittamaan Ruotsin puolueettomuutta ja riippumattomuutta, niin hallituksella ei tietenkään ole mitään senkaltaista menettelyä vastaan.

Olennaista oli se, mitä Sandler painotti Paasikivelle keskustelun lopuksi: "Ruotsi ehdottaa, että pohjoismaat neuvottelisivat asiasta keskenään, ennen kuin mikään niistä antaa Saksalle vastauksensa. Ruotsi panee hyvin suuren painon sille, että suoritetaan tällaisia neuvotteluja."

Mitä ilmeisimmin Tukholmassa pyrittiin vaikuttamaan siihen, että Pohjoismaiden ryhmä pysyisi kiusallisen tarjouksen suhteen yhtenäisenä. Mutta mahdollisesti nopealla reaktiolla Suomen suuntaan oli toinenkin motiivi: Erkoa pidettiin ulkoministerin paikalla arvaamattomana hahmona. Viimeksi maaliskuussa Ruotsin Helsingin-lähettiläs oli erittäin luottamuksellisessa viestissään kritisoinut häntä todeten tällöin muun muassa:

”... se mikä on huolestuttavaa on se, että tuollaisessa asemassa oleva mies voi menettää hermonsä niin totaalisesti ja rynnätä liikkeelle tomahawk valmiina kaikkia vastaan ja niin yksinkertaisessa tilanteessa kuin nykyinen. Mitä tapahtuisikaan, jos myrsky olisi puhkeamassa tai ellei joku arvostelukykyinen henkilö olisi hänen lähellään hillitsemässä intohimoja.”

Erkko reagoikin nopeasti ja nimenomaan tavalla, jota Sandler ilmeisesti oli pelännyt. Hän kehotti Paasikiveä ilmoittamaan ”heti” Sandlerille, ettei tämän esittämää kantaa voitu hyväksyä. Suomi oli kyllä aiemmin ilmoittanut, ettei se kokenut olevansa Saksan uhkaama, mutta jos Saksa siitä huolimatta pitäisi molemminpuolista hyökkäämättömyyssopimusta suotavana, Suomi olisi valmis sellaisen solmimaan edellyttäen, että sen sisällöstä päästäisiin yksimielisyyteen. Kantaansa Erkko perusteli sillä, että Suomella oli vastaavankaltainen sopimus Neuvostoliiton kanssa. Sama viesti välitettiin Tukholmaan myös Ruotsin Helsingin-lähetystön kautta.

Tällä kerralla Erkko ei sooloillut, vaan oli hankkinut kannanotolleen hallituksen ulkoasiainvaliokunnan siunauksen. Seuraavien viikkojen aikana tapa, jolla asiaa hoidettiin, antoi kuitenkin ulospäin kuvan päämäärättömydestä. Sitä leimasi epätietoisuus siitä, miten olisi viisainta menetellä tilanteessa, jossa Suomeen kohdistuvat paineet vetivät sitä eri suuntiin. Kaiken lisäksi vasta viidettä kuukautta ulkoministerinä toimivalta Erkolta puuttui mitä ilmeisimmän taitoja, jotka kertyvät vasta kokemuksen myötä. Viimeksi mainitusta Ison-Britannian Helsingin-lähettiläs T. Snow totesi, että Erkko ajattelee ja toimii kuin liikemies: Saksan tarjoukseenkin voidaan hänen mielestään vastata vain linjalla: kyllä tai ei.

Mistä myötäsukaisuus juontui?

Erkon menettelyyn ei ole osoitettavissa vain yhtä ainoata syytä eikä motiivia. Yksi keskeisimmistä oli Ahvenanmaan-kysymys. Saksa oli viivytännyt pitkään vastaustaan saarten jälleenvarustamiseen, minkä Erkko tulkitse osoitukseksi siitä, että Berliinissä suhtauduttiin Suomeen epäystävällisesti. Jotta toivottu myönteinen kannanotto saataisiin, Saksaa ei ollut varaa suuttuttaa. Kun Suomella oli hyökkäämättömyyssopimus Neuvostoliiton kanssa, oli Saksan ehdotuksen torjumista vaikea perustella. ”Minkä vaikutuksen kieltäytyminen tekisi”, Erkko kysyi haastavasti Ison-Britannian lähetti-

läältä. Yhtä vaikeana hän näki torjuvan kannan uskottavan selittämisen Suomen saksalaisystävällisille piireille, joilla hän totesi olevan vaikutusvaltaa maan yleiseen mielipiteeseen.

Myöntävän vastauksen puolesta puhui sekin, että tanskalaiset informoivat jo varhain Erkkoa aikeestaan hyväksyä sopimustarjous. Myös Latviasta ja Virosta saadut tiedot ennakkoivat niiden tulevan tarttumaan Saksan ehdotukseen.

Tältä pohjalta Erkko ilmoitti luokseen kutsumalleen von Blücherille, ettei Suomella ollut periaatteessa mitään hyökkäämättömyyssopimusta vastaan, vaikka se ei ymmärtänytäkään, mihin sellaista tarvittaisiin, koska Suomi ja Saksa olivat ystävällisissä suhteissa keskenään. Virallisen vastauksen Erkko lupasi sen jälkeen, kun Helsingissä olisi tutkittu, ”mitä merkitystä sopimuksella voi olla neutraliteettimme kannalta”. Jo sitä ennen Erkko antoi ohjeet, että Berliinin-lähetystön oli pyydettävä sopimuksen luonnosta epävirallisesti Saksan ulkoministeriöstä. Osastopäällikkö Aaro Pakaslahti otti 6.5. yhteyttä Wuorimaahan vain kuullakseen, että saksalaiset olivat edellisenä iltana oma-aloitteisesti luovuttaneet epävirallisen luonnostekstin. Sitä oli saateltu viittauksin Suomen samankaltaiseen sopimukseen Neuvostoliiton kanssa sekä vakuutuksin, ettei se voinut olla ristiriidassa Suomen puolueettomuuspolitiikan kanssa, koska kysymys ei ollut takuu- vaan hyökkäämättömyyssopimuksesta.

Kun tekstiluonnos saatiin Helsinkiin osoitautui, että se sisälsi vain kaksi artiklaa. Niistä ensimmäisessä todettiin, että

”Saksan valtakunta ja Suomen tasavalta eivät missään tapauksessa ryhdy sotaan eivätkä minkäänlaisiin väkivaltaisiin toimenpiteisiin toisiaan vastaan. Jos joku kolmas valtio ryhtyy mainitunlaisiin toimiin jompaa kumpaa sopimuspuolta vastaan, ei toinen sopimuspuoli tule sitä millään tavoin tukemaan”.

Toisessa artiklassa todettiin, että sopimus tulisi ratifioida mahdollisimman pian, ja että se olisi voimassa kymmenen vuotta.

Toisaalta – toisaalta

Vaikka sopimukseen suostuminen vaikutti ymmärrettävältä, jopa luontevalta, vaikutti taustalla samaan aikaan tekijöitä, joiden suhteen Helsingissä oltiin selvästi varpaillaan. Neuvostoliiton reaktioihin, joiden suunnan saattoi jo etukäteen arvata, ei Ritarikadulla yhtä kaikki näy-

tä kiinnitetyn huomiota; ei edes siinä vaiheessa, kun Neuvostoliiton vastustuksesta ja epäluuloista saatiin selviä osviittoja. Ilmeistä välinpitämättömyyttä on vaikea ymmärtää. Olisi voinut kuvitella, että suomalaiset päinvastoin pyrkisivät aktiivisesti hälventämään Moskovan epäluuloja suomalais-saksalaisesta yhteistyöstä, nimenomaan sitä silmällä pitäen, että näin se saataisiin luopumaan Ahvenanmaan linnoittamista vastaan haraavasta kannastaan.

Sen sijaan Lontoon epäluulojen viriämisistä pyrittiin välttämään. Erkko informoi välittömästi Snowta Saksan aloitteesta ja korosti haluavansa näin "varmistaa, että Hänen Majesteettinsa Hallitus saa asiasta tiedon mahdollisimman varhaisessa vaiheessa".

Heti sopimusluonnoksen saavuttua ulkoministeri toimitutti siitä jäljennöksen Snowlle. Kaikki tämä tapahtui ilmeisesti sen vuoksi, että Ison-Britannian uskottiin olevan avainasemassa sekä tärkeänä pidetyn Ahvenanmaan jällevarustamisen että vaaralliseksi koettujen nk. kolmiliittoneuvottelujen suhteen.

Kuvaavaa on, että Lontoon-lähettiläälle G.A. Gripenbergille toimitettiin 9.5. ohjeet vedota Ison-Britannian hallitukseen, että se tukisi Ahvenanmaa-hanketta Kansainliiton neuvostossa. Häntä kehoitettiin samassa yhteydessä ilmoittamaan, että "suhtaudumme varovaisuudella Saksan nonagressioehdotukseen". Vaikutusta oli luonnollisesti myös sillä, etteivät britit missään vaiheessa salanneet, mitä mieltä Saksan aloitteesta oltiin. Heti hankkeesta kuultuaan Snow antoi ymmärtää, että Lontoolle olisi "yllätys", jos Suomi taipuisi siihen. Erikoislaatuista tässä yhteydessä oli se, että Snow neuvoi Erkkoa miltei kädestä pitäen etsimään ratkaisua kyllä tai ei-kantojen väliltä esimerkiksi viittaamalla siihen, että Saksan tavoittelema lopputulos oli itse asiassa saavutettu jo Kellog-sopimuksella. Erkko otti opastuksen tyytyväisenä vastaan.

Pohjolan ulkoministerit neuvottelevat Tukholmassa

Toisaalta Erkon oli pakko ottaa huomioon Ruotsin hallituksen jo alun alkaen varauksellinen ja torjuva kanta, jota vielä kategorisemmin esiintynyt maan lehdistö tuki. Monet sosiaalidemokraattiset päivälehdet antoivat ymmärtää rivien välissä pitävänsä toivottavana, ettei Suomi lipeä sopimus-asiassa yhteiseltä pohjoismaiselta linjalta. Erkolla ei ollut varaa menetellä niin, että häntä päästäisiin syyttämään pohjoismai-

sen suuntauksen rikkomisesta ja Ahvenanmaasuunnitelman vuoksi oli vältettävä visusti piilaamasta suhteita Ruotsiin. Niinpä kun Sandlerin toivoma neuvonpito järjestettiin 9.5. Tukholmassa, Erkko lähti jyrkistä ensireaktioistaan huolimatta matkaan.

Ruotsin hallitus osoitti asiassa silmiin pistävää aktiivisuutta. Kun neljän Pohjoismaan ulkoministerit asettuivat neuvottelupöydän ääreen, Sandlerilla oli valmiina jo kaksi luonnosehdotusta Saksalle suullisesti annettaviksi torjuviksi vastauksiksi. Niitä perustellessaan hän vetosi ennen muuta siihen, että tarjouksen hyväksyminen voitaisiin tulkita osoitukseksi ulkopoliittisesta lähentymisestä Saksaan tai käsitteä siinä suhteessa muuten väärin.

Yhden päivän neuvottelussa onnistuttiin löytämään yksimielisyys näkökohdista, joita tul-taisiin käyttämään Saksalle vastattaessa. Tanska esitti niiden osalta kuitenkin varaumia ja antoi myös selväsanaisesti ymmärtää tulevansa aloittamaan neuvottelut Saksan kanssa.

Neuvonpidosta saatettiin julkisuuteen kommunikea, joka oikeastaan ei kertonut mitään siitä, mitä oli sovittu. Siinä korostettiin ainoastaan Pohjoismaiden tahtoa pysytellä muotoutuvien valtaryhmittymien ulkopuolella ja niiden pyrkimystä säilyttää puolueettomuutensa kaikissa olosuhteissa. Ministereiden kerrottiin pohdineen "hyökkäämättömyyssopimuksia" tältä pohjalta ja annettavien vastausten vakuutettiin lujittavan luottamusta noudatettuun puolueettomuuspolitiikkaan.

Moisesta sananselityksestä ei juuri voinut päätellä, minkä suuntainen Suomen vastaus tulisi olemaan. Siksi von Blücher pantiin tiedustelevaan asiaa heti 10.5.1939. Onko ministeri Erkko pysynyt aiemmalla myönteisellä kannallaan hyökkäämättömyyssopimukseen nähden, vai onko hän mahdollisesti "ottanut huomioon Ruotsin ja Norjan taholta esitettyjä epäileviä näkökohtia", lähettiläs peräsi.

Kun kansliapäällikkö Tapio Voionmaa valittelei, ettei hän ollut ehtinyt saada ministerin selostusta Tukholman tapahtumista, von Blücher ryhtyi korostamaan ratkaisun kiireellisyyttä. Vielä samana iltana valtiosihteeri Ernst von Weizsäcker kutsui Wuorimaan luokseen ja kiirehti Suomen vastausta vedoten siihen, että hyökkäämättömyyssopimusten allekirjoitukset oli tarkoitus järjestää samanaikaisesti. Todellisena syy-nä kiirehtimiseen lienevät olleet Ison-Britannian ja Ranskan tiedotusvälineiden samana päivänä välittämät tiedot, joiden mukaan Pohjoismaat tulisivat hylkäämään Saksan ehdotuksen.

Suomen kannanotolla pyritään taktikoimaan

Vaikka Erkko oli yhtynyt Norjan ulkoministerin tavoin Sandlerin ideoihin muotoiluun, ei Suomen kanta näyttänyt silti lopullisesti ratkaistulta. Erkko tapasi samana päivänä 10.5. Snown ja korosti tälle, että Suomen suhtautuminen Saksan tarjoukseen tulisi riippumaan kahdesta tekijästä. Niistä ensimmäisenä hän otti esille kolmiliittoneuvottelut ja nimenomaan varmuuden saamisen siitä, ettei Neuvostoliitto saisi mahdollisuutta antaa Suomelle minkäänlaisia garantioita. Mikäli tämä voidaan taata, voin vakuuttaa, että Suomi, Ruotsi ja Norja tulevat torjumaan Saksan tarjouksen, Erkko vakuutti. Päinvastaisessa tapauksessa hänen olisi vaikea vastustaa Moskovan takeita koskevien huhujen kasvattamaa painetta sitoutua sopimussuhteeseen Saksan kanssa.

Kun Snow vastasi, ettei ollut olemassa mitään suunnitelmia nimenomaisesti Suomen takaamisesta, Erkko totesi, ettei se vielä riittänyt Suomelle. Suomi on erotettava selvästi ”Romanian, Puolasta ja muista sellaisista” ja sitä on kohdeltava Pohjoismaiden ryhmän jäsenenä, hän vaati. Toisena ehtona Erkko nosti esiin Ahvenanmaan kysymyksen. Se tulisi saada tyydyttävään ratkaisuun Kansainliitossa. Jos Neuvostoliitto vastustaisi linnoittamissuunnitelmaa, sen aikeita kohtaan Suomessa tunnettu epäluulo tekisi mahdolltomaksi Saksan tarjouksesta kieltäytymisen, Erkko totesi.

Ulkoministerin painostusaktio oli tuskin taktiikkaa. Pikemminkin se versosi aidosta huolesta, jonka hälventämiseen Saksan aktio näytti tarjoavan uusia mahdollisuuksia. Vielä samana päivänä Gripenberg sai ohjeet käydä ulkoministerin, lordi Halifaxin luona korostamassa samoja seikkoja. Hän totesi lähes Erkon sanoin, että jollei Suomea pudoteta niiden maiden joukosta, jolle on kaavailtu Neuvostoliiton antamia takeita, hallituksen on vaikea kieltäytyä Saksan tarjouksesta. Myös Ahvenanmaan osalta Gripenberg toisti esimiehensä esittämää ja pyysi Ison-Britannian varauksetonta tukea asiaa Kansainliitossa käsiteltäessä.

Halifax vakuutti, ettei Neuvostoliiton kanssa ollut keskusteltu Suomesta ja ettei Hänen Majesteettinsa Hallitus milloinkaan kävisi senkaltaisia keskusteluja Suomen tietämättä. Neuvostoliitto oli kyllä puhunut Itämereltä Mustalle merelle ulottuvan vyöhykkeen takaamisesta, mutta Foreign Officessa otaksuttiin sen tarkoittavan Baltian maita, Puolaa ja Romaniaa

eikä suinkaan Suomea. Sitä paitsi Iso-Britannia oli jo hylännyt Moskovan ehdotuksen ja tehnyt vastaehdotuksen, ”joka ei koske lainkaan Suomea”. Tyytyväinen Gripenberg kiirehti sähköttämään tiedot välittömästi Helsinkiin.

Vielä samana päivänä britit osoittivat, ettei painostaminen ollut vain pienten etuoikeus. Halifax antoi Snowlle ohjeet korostaa Erkolle brittihallituksen lähtevän siitä, että Suomenkin hallitus oivaltaa, ettei hyökkäämättömyyssopimuksen solmiminen olisi sopusoinnussa aidon puolueettomuuden eikä Kansainliiton pakotemääräysten kanssa. Ohjeiden henkeä ja niiden takana vaikuttavaa suurvalta-ajattelua kuvasi Snowlle ”omaksi tiedoksi” esitetty toteamus: ymmärtänette, miten tärkeää on estää kaikki sellainen, mikä antaisi Saksalle varmuuden huollon toimimisesta sodan aikana. Samanlaiset ohjeet lähetettiin kaikille Saksan ehdotuksen vastaanottaneissa maissa toimiville brittiläisille.

Suomi antaa torjuvan vastauksen

Gripenberg oli saanut suomalaisten kaipaaman vakuutuksen itsensä ulkoministerin suusta, ja mitä ilmeisimmin sitä pidettiin riittävänä vakuutena. Päätöksentekoa helpotti myös se, että Saksalta saatiin vihdoin vastaus Ahvenanmaan jälleenvarustamiseen. Se oli toivotun kaltainen. Saksa ilmaisi arvostavansa sitä, että saarten puolueettomuus pysytetään voimassa ja turvataan tehokkaasti. Suostumuksensa ”edellytyksenä” se esitti kuitenkin sen ”itsestään selvän asian”, että Suomi ja Ruotsi tulisivat noudattamaan Itämeren piirissä mahdollisesti syntyvissä konflikteissa ehdotonta puolueettomuutta, mikä ehto kytki vastauksen ajatuksellisesti yhteen Saksan hyökkäämättömyyssopimustarjousten kanssa.

Asiaa muutamia päiviä Tukholman ulkoministeritapaamisen jälkeen pohdittuaan Suomen hallitus oli valmis vastaamaan Saksalle. Presidentin esittelyssä 16.5.1939 hyväksytty teksti välitettiin puhelimitse Berliiniin, missä Wuorimaa esitti sen vielä samana iltana suullisesti valtiosihteeri von Weizsäckerille.

Pitkä vastaus noudatteli lähes sataprosenttisesti Tukholmassa hyväksyttyä mallia. Sen olennaisin sisältö oli toteamus, ettei Suomen hallitus katsonut silloisissa oloissa tarpeelliseksi solmia Saksan ehdottamaa sopimusta. Kantaa perusteltiin viittaamalla Suomen ja muiden Pohjoismaiden vastikään antamaan selitykseen,

etteivät ne tunteneet itseään Saksan uhkaamiksi. Samoin korostettiin, että epäilemättä Saksan intressissä oli, että silloinen "olotila" Pohjoismaiden piirissä jää pysyväiseksi. Niin ikään todettiin, että Suomi halusi pysyttäytyä puolueettomana ja välttää siksi kaikkia askeleita, jotka muuttaisivat jollakin tavoin sen asemaa tai tekisivät Suomesta "suurvaltopoliittisen kombinaation kohteen".

Vastauksen sävy oli äärimmäisen kohtelias ja sitä vielä kuorutettiin hyvrittelevällä loppunousulla:

"Suomen hallitus ottaa suurella tyydytyksellä huomioon Saksan tässä yhteydessä esiintyneiden seikkojen vahvistaman positiivisen suhtautumisen Suomen ja muiden Pohjoismaiden puolueettomuuteen, koskemattomuuteen ja riippumattomuuteen samoin kuin sen tällöin ilmikäyneen ystävällisen asenteen, jotka kaikki sinänsä ovat omiaan vahvistamaan hyviä suhteita Suomen ja Saksan välillä, joiden suhteiden säilyttämiseen Suomen hallitus samoin tulee mielihyvin vaikuttamaan."

Saksa loukkaantuu

Wuorimaan arvion mukaan Suomen torjuva vastaus yllätti von Weizsäckerin, joka ensireaktionaan totesi, ettei Saksa ollut anomassa Suomelta mitään. Valtiosihteeri kritisoi Wuorimaan esittämää toteamalla, ettei hän voinut ymmärtää, miten Suomi pelkäsi joutuvansa "objektiksi suurvaltakombinaatiossa", kun hyökkäämättömyyssopimuksen tarkoituksena oli juuri estää se. Samoin hän puuttui siihen, että Suomi pyrki vastaamaan tavallaan koko pohjoismaisen ryhmän edusmiehenä, vaikka Saksa oli esittänyt sopimuksen solmimista nimenomaan bilateraalipohjalta. von Weizsäcker piti käsittämättömänä, miten Suomi saattoi torjua sopimuksen, jollaisen se kuitenkin oli katsonut voivansa solmia Neuvostoliiton kanssa.

Wuorimaa tarjosi selitystä, jonka sanamuodon hän oli saanut ohjeena Helsingistä. Sen kantavana ideana oli, että hyökkäämättömyyssopimus Neuvostoliiton kanssa oli solmittu "toisten kansainvälisten olosuhteiden vallitessa" ja sen vuoksi, että Neuvostoliitolla oli Suomen kanssa yhteinen maaraja. Valtiosihteerin mielestä selitys ei tehnyt annettua vastausta sen ymmärrettävämmäksi.

Snow luonnehti lopputulosta Saksan kokemaksiksi tappioksi. Sellainen se kiistatta oli, jos mittapuuna pidetään sitä, että se oli tarjonnut hyökkäämättömyyssopimusta kuudelle pikkuvaltiolle, joista vain kolme (Viro, Latvia ja Tanska)

ka) hyväksyi ehdotuksen. Suomi, Ruotsi ja Norja torjuivat sen samoin sanankääntein.

Vaikka viimeksi mainittujenkin vastaukset olivat sanamuodoltaan sellaiset, että Saksa saattoi hyödyntää niitä poliittisesti, oltiin Berliinissä pettyneitä nimenomaan Suomen menettelyyn. Mitä ilmeisimmin oli laskelmoitu, että Pohjoismaista ainakin Tanska ja Suomi – etenkin Erkon myönteisen ensireaktion jälkeen – tulisivat taipumaan sopimukseen. Wuorimaille oli huomautettu, että vaikka Suomi kuuluikin pohjoismaiseen ryhmään, "niin ei se estä, että kullakin maalla on omat vivahteensa ulkopoliitiikkaan".

Vielä Tukholman kokouksen jälkeen von Blücher oli todennut Erkolle, että tämän tulisi matkustaa Berliiniin, jotta hän voisi allekirjoittaa hyökkäämättömyyssopimuksen yhdessä muiden ulkoministereiden kanssa. Ruotsin sotilasiamiehen tietojen mukaan von Blücher oli koettanut viimeiseen asti taivutella suomalaisia päättäjiä myönteisen vastauksen kannalle.

Saksalaisten tyytymättömyys näkyi ensimmäiseksi suhtautumisessa asian johdosta annettavaan lehdistökommunikeaan, jollaisen luonnos Wuorimalla oli mukanaan jo vastausta antaessaan. Von Weizsäcker pyysi välittömästi, että sen julkaisemisesta luovuttaisiin ja varoitti, että tekstin julkisuuteen saattamisella tulisi olemaan "erittäin epäedullinen vahingollinen vaikutus".

Reaktio selittyi paitsi suurvallan loukatulla itsetunnolla myös sillä, että kommunikaluonokseen sisältyi Suomen antaman vastauksen sellaisia osia, joilla Saksa ei halunnut torjuvaa kantaa perusteltavan. Sellainen oli erityisesti maininta, että Suomi halusi pysyttäytyä Eurooppaan syntymässä olevien suurvaltaryhmitymien ulkopuolella. Kantaa pidettiin kestävämmänä sen vuoksi, että Suomen ja Neuvostoliiton välillä oli joka tapauksessa hyökkäämättömyyssopimus. "Jos tällöin kieltäydytään sellaisesta Saksan kanssa, niin se on osoitus siitä, ettei haluta olla hyvissä suhteissa Saksaan, vaan kyllä Venäjään", von Weizsäcker ärhenteli Wuorimalle myöhemmin.

Sanamuodosta kiisteltiin, aikaa kului, ja von Weizsäckerin sävy kävi yhä uhkaavammaksi. Lopulta Suomi taipui antamaan tiedotteen siten riisutussa muodossa, että se tyydytti saksalaisia. Sopimuksen tarpeettomuutta perusteltiin nyt vetoamalla vain siihen, että Saksa suhtautui Suomen puolueettomuuteen "positiivisesti" ja ettei Suomi katsonut Saksan uhkaavan turvallisuuttaan. Hallitusten todettiin sen vuoksi sopi-

neen, että ne luopuvat hyökkäämättömyyssopimuksen "toteuttamisyrittämisistä".

Kolmannen valtakunnan propagandakoneisto työsti tämän pohjalta todistelun, joka näytti ulospäin Saksan voitolta: presidentti Rooseveltille oli annettu näyttävä opetus. Yksikään niistä "välivaltioista", joiden puoleen Saksa oli kääntynyt, ei ollut tuntenut itseään Saksan uhkamaksi. Toissijaista oli tämän todistelun valossa se, olivatko nuo "välivaltiot" halunneet "antaa etusijan yksinkertaiselle puolueettomuudelle tai, kuten Viro, Latvia ja Tanska, Berliinin ehdottamille kahdenvälisille sopimuksille".

Miksi Erkko tinki kannastaan?

Yleisesti oli odotettu, että Suomi hyväksyisi Neuvostoliiton kanssa solmimansa sopimuksen vuoksi Saksan tarjouksen. Miksi Erkko, joka alun perin oli tällä kannalla, taipui Sandlerin painostukseen? Jopa niin pitkälle, että ratkaisua myöhemmin eduskunnan ulkoasiainvaliokunnalle selvitellessään teki sen sanankääntein, jotka Ruotsin Helsingin-lähettilään saamisen tietojen mukaan heijastelivat "tiettyä antisaksalaista henkeä".

Ulospäin ratkaisua seliteltiin rajanaapuruidella: kun Suomella oli hyökkäämättömyyssopimus rajanaapurinsa Neuvostoliiton kanssa, oli luontevaa, että Tanska solmi vastaavankaltaisen naapurinsa Saksan kanssa. Mutta kun Norjalla, Ruotsilla ja Suomella ei ollut yhteisiä rajoja Saksan kanssa, ei sopimusjärjestelyyn ollut tarvetta.

Von Blücher puolestaan selitti tapahtunutta sillä, että Erkko pelkäsi hyökkäämättömyyssopimuksen saattavan vaikuttaa Lontoon, Pariisin ja Moskovan silmissä käänteeltä Suomen ulkopolitiikassa. Samaa painotti Sandler Erkolle todetessaan, että Saksan tarjouksen hyväksyminen voitaisiin tulkita ilmaukseksi lähentymisestä Saksaan.

Olennaista oli se – kuten von Blücherkin myönsi – ettei Erkolla ollut varaa tehdä mitään sellaista, mikä olisi merkinnyt säröä suomalais-ruotsalaiseen yhteistyöhön tai julistettuun pohjoismaiseen suuntaukseen. Kaikkein vähiten hänellä oli varaa siihen suomalais-ruotsalaisen yhteishankkeen, Ahvenanmaan jällevarustamisen, vuoksi.

Suomen Tukholman-lähettilään Paasikiven käsityksen mukaan Erkon kannanmuutokseen vaikutti ratkaisevasti Sandlerin ulkoministerikokouksen aattona esittämä kysymys: mi-

ten keskinäiset suhteet tulevat kehittymään, jos maat hyökkäämättömyyssopimuksen osalta lähtevät kulkemaan eri teitä? Kuvaavaa on, että ratkaisun tapahduttua Erkko korosti eduskunnan ulkoasiainvaliokunnassa hallituksen päättäväisyyttä pitää Suomi tiukasti mukana pohjoismaisessa yhteistoiminnassa sekä sen valmiutta estää hintaan mihin hyvänsä Suomen isoiminen Ruotsista.

Suomalais-ruotsalaisen yhteisrintaman näkökulmasta sopimuksen torjumista arvioi myös Ruotsin Helsingin-lähetystö raportoinnissaan. Aivan täydellisessä sopusoinnussa kaikki ei kuitenkaan tapahtunut. Sandler kummeksui myöhemmin, miksi Suomi oli kiirehtinyt vastamaan Saksalle ennen muita Pohjoismaita. Wuorimaan mukaan näin tapahtui Erkon nimenomaisesta määräyksestä.

Ahvenanmaan-kysymys oli se motiivi, joka välittömimmin vaikutti ratkaisuihin. Saksalta saatu myötäsukainen vastaus teki hyökkäämättömyyssopimuksen torjumisen helpommaksi. Berliinille annetusta vastauksesta pyrittiin sen jälkeen hyötymään Lontoossa ja Pariisissa. Siihen vetoamalla brittejä ja ranskalaisia taivuteltiin painostamaan Neuvostoliittoa hyväksymään Ahvenanmaan jällevarustaminen. Länestä saatiinkin tämän suuntaisia lupauksia.

Osastopäällikkö Pakaslahti, joka oli keskeisesti mukana Suomen vastauksen valmistelussa, on todennut, että Berliinin tarjouksen torjumiseen "oli pohjimmiltaan syynä pyrkimys myötävaikuttaa Neuvostoliiton asenteen muuttamiseen suotuisammaksi Suomen ja Ruotsin aloitetta kohtaan". Monet muutkin lähteet viittaavat siihen, että hyökkäämättömyyssopimuksen torjumisella pyrittiin ensisijaisesti hälventämään Moskovan epäluuloja sen suhteen, että Ahvenanmaan jällevarustaminen saattaisi jotenkin palvella Saksan etuja, ellei muuten niin Suomen ja Saksan yhteistyön kautta.

Tässä tärkeimmässä tavoitteessa kuitenkin epäonnistuttiin. Kun Suomi kieltäytyi antamasta Neuvostoliitolle tietoja linnoitussuunnitelmista, se ajoi asian karille Kansainliiton neuvostossa, joka toukokuun lopulla käsitteli Ahvenanmaan jällevarustamista. Uusi ulkoasiainkomissaari V. M. Molotov vaati, että Neuvostoliiton tuli saada Ahvenanmaalla samat oikeudet kuin Ruotsi. Neuvostoliiton ilmoitettua lopullisen ja vielä entisestäänkin jyrkentyneen kantansa, Ruotsi perääntyi linnoittamissuunnitelmista.

Tehtiinkö väärä valinta?

Tulokseen eivät johtaneet liioin yritykset eliminoida Neuvostoliiton kolmiliittoneuvotteluissa esittämät vaatimukset Suomelle annettavista yksipuolisista takeista. Olihan Erkki pyrkinyt käyttämään Berliinille annettavaa torjuvaa vastausta "kauppatavarana" tässä suhteessa ja saanutkin briteiltä lupauksia siitä, ettei Moskovan vaatimuksia tulisi hyväksymään.

Lähettiläs Snow totesi sittemmin raportissaan, että mikäli takuukysymys nousisi vielä uudelleen esille, Erkki joutuisi sietämättömään tilanteeseen erityisesti Saksan suuntaan, koska takuut voisivat koskea vain sen hyökkäystä, jolloin Suomen sille antama vastaus menettäisi uskottavuutensa.

Tästä huolimatta Helsinkiin saatiin kesän korvalla tietoja, jotka kertoivat takuuajatuksen olevan yhä esillä kolmiliittoneuvotteluissa. Tuohtunut Erkki korosti Snowlle, että jos Suomelle tehdään takeita koskeva tarjous, hänen on pakko tunnustaa olleensa väärässä Saksan hyökkäämättömyyssopimuksen torjuessaan. Samalla tarjous tulee vahvistamaan Suomen saksalaisystävällisten piirien hyökkäyksiä hallitusta vastaan, ministeri totesi.

Gripenberg sai ohjeet käydä Foreign Officeissa korostamassa Erkon hyökkäämättömyyssopimusasiassa osoittamaa "suurta moraalista rohkeutta" sekä sitä, ettei Suomi tulisi hyväksymään takeita, vaikka niitä olisi Neuvostoliiton rinnalla antamassa myös Iso-Britannia. Yhä jyrkemmäksi kävi Erkon sävy Lontoon suuntaan, kun von Blücher ryhtyi heinäkuussa uhkailemaan, että jos yksikin neuvostosotilas ylittää Suomen rajan, Saksa tulee lähettämään joukkoja Suomeen.

Oman taustansa von Blücherin uhkaukselle antoi Saksan maavoimien yleisesikuntapäällikön Franz Halderin vasta päättynyt Suomen vierailu. Neuvostoliiton lähettiläs kiinnitti huomiota siihen, että kenraalille oli järjestetty mahdollisuus tutustua tarkoin Suomen armeijan tilaan ja maan sotilaallisiin-strategisiin tukiasemiin. Lähettiläs korosti erityisesti Halderin käyntejä Kannaksen linnoituslinjalla sekä Lapissa. Vierailu oli sotilaallinen tarkastusmatka, hän summasi havaintonsa.

Myös Ison-Britannian Helsingin-lähetystössä oltiin epäluuloisia. Huomiota kiinnitettiin muun muassa Halderin kiitossähkeeseen "saksalaissympatioistaan tunnetulle" Suomen sotaväen päällikölle Hugo Östermanille. Vierias korosti Suomen puolustusvoimista "toverillis-

sa luottamuksessa" saamansa kuvan vaikuttavuutta. Eivätkä brittilähetystön sotilasedustajat unohtaneet raportoida, että vieras sai silmiinpistävän korkean suomalaisen kunniamerkin ja että vierailun aikana puolustusministerin tehtäviä hoiti nimenomaan Erkki.

Takuu-uhka raukesi vasta loppukesällä, tosin Suomen reaktioista täysin riippumatta. Kun Neuvostoliitto ei länsivaltain kanssa neuvotellessaan saanut haluamiaan "garantioita", se vaihtoi neuvottelukumppania ja solmi nk. Ribbentrop-sopimuksen Saksan kanssa.

Vaikka Erkki korosti puheessaan kenraali Halderille Suomen ja Saksan suhteiden perustuvan "vahvoille keskinäisille intresseille" ja totesi suomalaisten sulkevan korvansa eri puolilla levitettyiltä "huhuilta Saksan sota-aikeista", ei Berliinissä unohdettu sitä, että Suomi oli tohtinut torjua sen tarjouksen. Sellainen pieni maa kuin Suomi kieltäytyy esityksestä, joka tehdään itsensä Hitlerin nimissä, purki Hermann Göring tuohtumustaan lähipiirissään. Kuvaavaa on, että loppukesästä 1939 lähtien ja erityisesti seuranneen talvisodan aikana Suomi luokiteltiin johdonmukaisesti valtioksi, joka oli osoittanut vain epäystävällisyyttä ja kiittämättömyyttä Saksaa kohtaan.

Tämän päivän jälkiviisaasta näkökulmasta on todettava, ettei Berliinin tarjouksen hyväksyminen olisi muodostunut esteeksi Saksalle sen pyrkiessä omien etujensa vuoksi sopimus-suhteeseen Neuvostoliiton kanssa. Se kun saattoi jatkaa laajentumispolitiikkaansa enää vain Moskovan kanssa sopien. Jos Suomi olisi Baltian maiden ja Tanskan tavoin rientänyt solmi- maan tarjotun hyökkäämättömyyssopimuksen, meillä olisi – Pakaslahtea lainaten – historiallisten, pelkiksi paperiksi jääneiden sopimusten joukossa vielä yksi lisää.

Erkon keskeinen rooli

Tässä kuvatun vaiheen aikana Suomen ulkopolitiikan langat olivat poikkeuksellisen vankasti ulkoasiainministerin, voimakastahtoisen Erkon käsissä. Sairastelevasta presidentistä Kyösti Kalliosta ei ollut hänen primaattinsa uhkaajaksi. Hän oli antanut asioiden luisua ulkoministerin hoitoon siitä numeroa tekemättä. Yhtä vähän Erkon kaitsijaksi oli hänen entisestä puoluetoveristaan, pääministeri A. K. Cajanderista, jonka roolia vuonna 1939 voisi luonnehtia lähinnä hallituksen puheenjohtajaksi.

Valitettavasti maailmanpalon kynnyksellä näin merkittävään rooliin astuneen Erkon kokemus käytännön ulkopoliitikasta oli kuitenkin kovin lyhyt ja rajallinen. Omaa kieltään siitä puhui hänen toteamuksensa Snowlle heinäkuun jälkipuoliskolla: ”Uskotteko todella, että kukaan aloittaisi sodan Danzigin vuoksi?” Lähes samaan hengenvetoon Erkki todisti olevansa vakuuttunut siitä, ettei Hitler kaavaile Danzigin annektiota ja ettei Saksan kansa halua sota. – Runsaat kuusi viikkoa myöhemmin Saksa

aloitti sotatoimet Puolaa vastaan muodollisesti juuri Danzigin ja Itä-Preussin vuoksi.

Artikkeli perustuu lähinnä Utrikesdepartementin, Foreign Officen, Auswärtiges Amtin, Suomen ulkoasiainministeriön sekä ministeri Eljas Erkon arkistomateriaaliin sekä tekstissä mainittujen suomalaisdiplomaattien muistelmiin.

Kirjoittaja on professori ja ulkoasiainneuvos.